

Araştırma Makalesi

33 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre Manastır Şehri

(H. 1120-1121/M. 1708-1709)

Esra Akar*

(ORCID ID: 0000-0002-6386-1727)

Makale Gönderim Tarihi

06.09.2020

Makale Kabul Tarihi

18.12.2020

Öz

Osmanlı Devleti tarihi incelemelerinde önemli bir ehemmiyeti olan Şer'iyye Sicilleri gerek ictimai, gerek iktisadi, gerek idari ve gerekse de hukuki konularda eşsiz kaynaklar arasında yer almaktadır. *Kadı sicili, sicillat-ı şer'iyye, kadı defteri, sicil-i mahfuz* veya *sicil* olarak da bilinen Şer'iyye Sicilleri, tarih araştırmalarında birincil el kaynak özelliği taşımaktadır. Evlenme, boşanma, hırsızlık, eşkıyalık, hukuki ve idari yapının işleyişi, şehirlerin yerleşim yerleri ve mimari tarihi, esnaf teşkilatı, narh, para arzı ve ticaret gibi konuları içerdiğinden sicillerin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu durumdan hareketle H. 1120-1121/M. 1708-1709 yılları arasında Manastır şehrinin sosyal, idari ve ekonomik durumu, 33 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili çerçevesinde incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Manastır, Mahkeme, Şer'iyye Sicili

Manastiri City According to the Sharia Record no: 33

(H. 1120-1121/M. 1708-1709)

Abstract

Sharia Records, which have an great importance in Ottoman historical studies, are among the unique resources in both social economic, economic, administrative and judicial issues. Kadi registers, sharia register, also known as kadi registers, sharia register or registers, are the primary sources in

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye, esrakar49@gmail.com.

historical researches. Marriage, divorce, theft, banditry, the functioning of the legal and administrative structure, settlements and architectural history of cities, artisans organization, narh, money supply and trade issues, such as the importance of records is an indisputable fact. With this in mind, we tried to bring our work on the social, administrative and economic situation city of the Manastiri into consideration by examining the Monastery Sharia Register No 33.

Keywords: Ottoman Empire, Manastiri, Court, Sharia Register

Giriş

Şer'î kelimesi, İslam dininin kurallarına ve emrettiği dünya düzenine uygun bir yaşayış biçimi; sicil kelimesi ise okumak, kaydetmek ve karar vermek anlamlarına gelmektedir.¹ Bu bağlamda Şer'îyye Sicilleri, kadıların her türlü mahkeme hükümlerinin, resmîyete geçirilmesi istenen herhangi bir durumun ve devlet merkezinden gelen çeşitli yazıların kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerde kadı veya nâiblerin hükümlerinin yer aldığı kısma *sicil-i mahfûz*, devlet merkezinden gelen her çeşit emrin yazıldığı kısma da *sicil-i mahfuz defterlû* denilmiştir. Bu kayıtları tutan mahkeme görevlilerine ise *mukayyid* adı verilmiştir.²

Şer'îyye Sicilleri kayıtlarının tutulduğu mahkemeler, kadıların davalara baktıkları daire ve makamı ifade etmektedirler. Osmanlı Devleti'nde mahkemeler, *Meclis-i şer'*, *mahfil-i şer'*, *mehakim-i şer'îyye*, *meclis-i şer'i şerif-i enver* gibi isimlerle adlandırılıp, yetki bakımından hem şer'i hem örfi davalarda tek yetkili organdır.³ XV. yüzyılın son çeyreğinden XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen sürede tutulan Şer'îyye Sicilleri, tarih araştırmaları için birinci el kaynak

¹ Muhammed Muratdağı, *168 Nolu Vidin Şer'îyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2015, s. 7.

² Kürşat Çelik, "565 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'îyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi 1839-1840 (H. 1255-1256)", *Turkish Studies International Academic Journals*, C. IV, S. 3 (Nisan), Ankara 2009, s. 552.

³ Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îyye Mahkemeleri ve Şer'îyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14 (Ekim), Konya 2009, s. 19-20.

özelliğini içermektedirler.⁴ Defterde yer alan kayıtlarda belge ve konu çeşitliliği Şer'iyeye Sicillerini, tarih, hukuk, iktisat ve toplum bilimi gibi birçok disiplinin ana kaynakları arasına katmaktadır.⁵ Bu belgelerde şehirlerin yerleşim yerleri ve mimari tarihleri hakkında verilen bilgiler de önemlidir.⁶

1. Manastır Şehrinin Tarihi

Günümüzde Manastır, Yunanistan sınırına 14 km. uzaklıkta, Prister Dağı eteğinde, Karasu'ya dökülen Drahor Çayı kenarında kurulmuş bir şehirdir. Manastır, Arnavutluk'un doğusunda Makedonya'nın batısında Selanik'in 180 km kuzeyinde yer almaktadır. Güneyinde Florina, doğusunda Pirlepe, kuzeyinde Kırçova ve Ohri, batı ve güneybatısında Görice kazaları vardır.⁷ Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin ikinci büyük şehri olan Manastır, etrafı dağlarla çevrili olduğundan sert bir iklime sahiptir. Bu şehre Yunanca Manastır, Slavca *Obitel*,⁸ Rumca *Manastirion*, Sırpça *Bitolya*, Makedonca *Bitola* ve Arumence *Toli-Manastır* adı verilmiştir.⁹

Manastır şehrinin tarihi VI. yüzyıla kadar gitmektedir. Osmanlı Devleti'nden önce burada Makedon Krallığı, Büyük Roma İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu, Sırp Krallığı ve Bulgar

⁴ Fatma Yıldırım, *S 12 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2017, s. 7-8.

⁵ Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 39, İstanbul 2010, s. 8-9.

⁶ Zülfiye Koçak, "1017 (M. 1608-1609) Tarihli Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 3 (Yaz), İstanbul 2012, s. 174-175.

⁷ Zülfiye Koçak, *Manastır'da Hukuk ve Adalet Uygulamaları (1700-1730)*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2019, s. 19: Mucize Ünlü (Sarı), *Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996, s. 19.

⁸ Sevil Bülbül, "Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Cami", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 38 (Yaz), Ankara 2013, s. 17.

⁹ Necati Çayırılı, "Osmanlı Devleti İdaresinde Manastır", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 458 (Haziran), Ankara 2001, s. 371.

Krallığı hüküm sürmüştür.¹⁰ Osmanlı Devleti'nin Manastır'a yönelik ilk akınları Aydınoğlu Umur Bey'in Trakya'ya 1332 yılında yapmış olduğu deniz seferiyle gerçekleşmiştir. Asıl fetih ise I. Murad zamanında 1382 yılında gerçekleştirilmiştir. Şehrin çevresi kiliselerle dolu olduğundan buraya Osmanlı Devleti tarafından da Manastır adı verilmiştir. Önemli bir stratejik konuma sahip olan Manastır şehri, Osmanlı Devleti Balkanlar'daki önemli ekonomik merkezlerinden biri olmuştur.¹¹ Osmanlı Devleti 1361'de Edirne'nin fethiyle Balkanlara yönelmiş ve 26 Eylül 1371 yılında gerçekleşen Çirmen Savaşı'ndan sonra da Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ticaret yollarının kapıları kendilerine açılmıştır. Bu tarihten sonra Büyük bir ordu ile ilerleyen Timurtaş Paşa, Manastır'ı ve ardından da Pirlepe'yi ele geçirmiştir. Bir görüşe göre Manastır, 1385 yılında Osmanlı Devleti şehri haline gelmiş, daha sonra da *Paşa Sancağı*'nin bir nahiyesi olmuştur.¹² Diğer bir diğer görüşe göre ise Manastır, Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir vilayet merkezi durumuna getirilmişti. Ancak dönemin belgelerinde; *Nahiye-i Manastır der-liva-i Paşa* şeklinde geçmesi konuya açıklık getirmektedir.¹³

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Manastır şehriyle ilgili bilgilere Şer'iyye Sicilleri kayıtlarından ulaşmak mümkündür. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Arşivi'nde toplamda 195 adet Şer'iyye Sicilinin varlığı bilinmektedir. Bunlardan 185 adedi Manastır şehrine, 10 adedi de Debre, Ohri, Pirlepe, Kalkandelen ve İştîp kazalarına aittir.¹⁴

2. 33 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili

İncelemiş olduğumuz 33 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili toplamda 49 varak, 98 sayfa ve 142 hükümden müteşekkildir. Defter, Hicri 1120 /1121 Miladi 1708-1709 yıllarını kapsamaktadır. Kayıtlar incelenirken

¹⁰ Alev Duran ve Beste Çakmakçaya, "Manastır'ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 96 (Eylül), İstanbul 2019, s. 418-419.

¹¹ Nurullah Karta, "Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1482-1615)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, S. 41 (Aralık), Samsun 2015, s. 459.

¹² Bülbül, "Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Cami", s. 17.

¹³ Karta, "Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1482-1615)", s. 459.

¹⁴ Orhan Sakin ve Uğurhan Demirbaş, *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Osmanlı Devleti Evrakı*, Osmanlı Devleti Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 53-59.

sayfa numaraları değil varak numaraları esas alınmıştır. Defterin kapak kısmında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Arşivi'nin mührü ve Hicri 1120 tarihi verilmiştir. Ancak ilk varakta yer alan hükmün tarihi H. 15 Receb 1121 (M. 20 Eylül 1709)'dir. İkinci varaktaki hüküm H. 5 Rebiu'l-ahir 1120 (M. 24 Haziran 1708) tarihli. En son varaktaki hüküm ise 5 Zilkade 1121 (M. 6 Ocak 1709) tarihine aittir. Bunun yanında bazı hükümlerin de H. 1118 (M. 1706) ile H. 1119 (M. 1707) yıllarına ait olduğu, kronolojik sıralamaya dikkat edilmediği görülmektedir.

İlk varakta yer alan hükümde evlerin bazısının karyede bazısının da zayıf (eksik aççeli) olması nedeniyle sekiz buçuk hanenin asıl defterden ihraç edildiği yazılmaktadır. Akabindeki hükümde defterden ihraç edilen hanelerden alınacak akçenin diğer hanelere tevzi ve taksim olunması hakkında bilgilere yer verilmektedir. Aynı varakta geçen en son hüküm ise Manastır'a kadı atanması hakkındadır.

İncelenilen defterde bazı yerlerin üzeri çizilmiş ve son sayfadaki yazılar ciltlenmeden kaynaklı hatadan dolayı okunamamaktadır. Tutulan kayıtların bir kısmı ince uçlu kalemle yazılırken; bir kısmı da kalın uçlu kalemle yazılmıştır. Bazı hükümler olabildiğince uzun tutulmuş ve yer yer tekrarlara başvurulmuştur. 33 Numaralı Sicil Defteri daha çok sosyal, ekonomik ve idari meselelerle ilgilidir. Defterde yer alan 142 hükümden 47 adedi (%33) ekonomik, 45'i (%32) sosyal, 30'u (%21) idari ve 21'de (%14) de diğer konuları içermektedir. Hükümlerin konu içeriklerine göre dağılımı şu şekildedir; vergi (37), mukataa (6), esnaf-narh (4), eşkıyalık (12), alacak-verecek (7), tereke (4), katl davaları (4), vakıf (4), hırsızlık (3), kadın hakkı (3), şikâyet (2), boşanma (1), kefil-vekillik (2), yaralama (1), varis (1), satış (1), mühimmat-zahire nakli (6), atama-tevcih (24) ve diğer (21) mevzulardır. Kayıtlarda geçen sosyal içerikli hükümlerin %10'u Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki meseleleri, %6'sı gayrimüslimler arasındaki olayları ve geri kalanı da Müslümanlara ait olayları ihtiva etmektedir.

2.1. İdari ve Askeri Konular

I. Murad döneminde fethedilen Manastır, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devirlerinde Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi konumundaydı. Şehir aynı zamanda, Fatih Sultan Mehmed döneminde sancak durumundaydı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Paşa

Sancağı'na tabi şehirlerden biri olan Manastır, XVII. yüzyıl başlarında Sofya ile birlikte Rumeli eyaletinin merkezi olmuştur. Bu ve bundan sonraki yüzyıllarda Manastır bir kadılık merkezidir.¹⁵ Keza incelenilen 1708-1709 yıllarını kapsayan sicil kaydında da “*Manastır kazası*” ibaresi yer almaktadır.

Osmanlı Devleti için önemli bir jeopolitik merkez olan Manastır'ın mahalle-isimleri genellikle fetheden veya fethinden sonra mahalleyi kuran gazi, şehit veya meslek sahibi olan kimselerin adıyla anılmıştır.¹⁶ Zira Yakup Bey, Karadebbağ, Hamza Bey ve Kasım Çelebi gibi mahalle isimleri bunu kanıtlar niteliktedir. Öte yandan incelenilen sicil kayıtlarında Manastır'a tabi karyelerden de bahsedilmektedir. Tespit ettiğimiz belli başlı karye isimleri şunlardır: Bukova, Tranli, Osturraguva, Sagari, Ehale, Saz, Eredna, Tırhale, Bavlton, Timurhisar, Bovlan, Sarı Hızırli, Berusralan, Mapoşsa, Maluçe, Sinegova, Harasova, Eline, Soğanca, Karaman, Baldiçe, Baldoviçe ve Esloviç.

Yukarıda da zikredildiği üzere Manastır bir kadılık merkeziydi. Bu meyanda sicil kayıtlarında kadı atamaları dikkat çekmektedir. Nitekim H.1 Cemaziye'l-ahir 1118 (M.10 Eylül 1706) tarihli hükümde, “*Debedelen kâdısı Mehmed şehr-i âti gâyetinden kazâ-ı ahire nakl olunmağla ref' ve yeri yevmi dört yüz akçe ile Çatalca kazâsından üç ay kasrından ma'âda kırk beş ay infisâl ve atâbe-i aliyeye otuz altı ay mülazemet müstemesi olub kudemâ-i târikden sezâvar ihsân olan Mevlana Ali dailerine Manastır kazâsına ilhâk üzere tevcih olunub ilhâk-ı mezbûr sene-i mezbûre şa'ban fi guresinden müncez zabt-ı ba'de sene-i ati saferü'l-hayrı guresinden El-hac Mehmed on iki ay müddeti tasarrufundan sonra mezbûr el-Hac Mehmed ref'inden misliyle Manastır kazâsı müddet-i örfiyesi tamamına değin ba'del arz mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyruldu*”¹⁷ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Debedelen kazasında kadı olan Mehmed'in H. 30 Receb 1118 (M. 7 Kasım 1706) tarihinden sonra işine son verileceğine ve Debedelen'in Manastır kazasına dâhil edilerek, yerinin günlük 400 akçe ile 8 Kasım 1706'den 4 Mayıs 1707 tarihine kadar Mevlana Ali'ye verildiği belirtilmektedir.

¹⁵ Ünlü, “*Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*”, s. 11.

¹⁶ Karta, “*Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1482-1615)*”, s. 459.

¹⁷ Manastır Şeri'iyye Sicili (MŞS.), 33. 1/3.

Aynı varakta yer alan 1 Ocak 1707 tarihli bir diğer hükümde ise *“Manastır kâdısı el-Hac Mehmed gâyet-i şehri-i mezbûreden dört ay bakiyye-i müddet Tasarrufundan sonra ref' ve yeri müftü olduğu kadıasker esbâk rûznameşinden mestûr ve mukayyid olub sezâvar rafet şehriyârı olan Mevlana Ali dailerine ibkâ ve mutasarrıf olub sene-ati Rebiü'l-ahiri guresinden ancak on dokuz ay tamamına değin mutasarrıf olmak ricasına ba'del arz sadaka buyuruldu”*¹⁸ ifadeleri yer almaktadır. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere yukarıda adını zikrettiğimiz Mevlana Ali'nin yerine geçen el-Hac Mehmed'in, 1708 yılından itibaren geriye kalan dört aylık mutasarrıflığından sonra yani 4 Nisan 1708'de görevden alınarak yerine 20 Haziran 1708 tarihine kadar, ruznamçede kayıtlı olan ve padişahın uygun gördüğü Mevlana Ali'nin en fazla on dokuz ay süreyle Manastır kadılığına atandığı bildirilmektedir. Bu bilgilerin dışında Evliya Çelebi M. 1661'de şehri ziyaretinde Manastır'ın 300 ve 360 akçe payeli bir kadılık olduğunu ifade etmektedir. Buna ilaveten Çelebi, kadılara on beş kese rumi¹⁹ verildiğini de belirtmektedir.²⁰

İdari yapı içerisinde zikretmemiz gereken bir diğer husus da timar tevcihi meselesidir. Osmanlı Devleti'nde timar sistemi ile devletin miri araziden belirli bir kısmını, belirli hizmetler karşılığında bir şahsa tevcih edilmesi amaçlanmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti bu uygulamayı hayata geçirirken savaşlarda yararlık gösteren kumandanlara ve devletin yüksek kademelerinde bulunan memurlara, miri araziye işletmek amacıyla vermiştir. Timar sahibi (sipahi) dirliğin gelirine göre belli sayıda asker yetiştirmek zorunda bırakılmıştır. Ayrıca timar sahibi kişiler askeri görevlerinin yanı sıra buldukları yerin yönetim işlerinden de sorumlu olmuşlardır.²¹ Bu durumda incelenilen belgelerde timar tevcihi hakkında birçok hüküm yer almıştır. Mesela 1 Haziran 1708 Karaman karyesinde 4.699 akçelik timar tasarruf eden Ahmed'in ölmesiyle onun tasarruf ettiği timarı bir başka talipli olan İsmail'e, alaybeyinin bayrağı altında seferlere katılma şartıyla

¹⁸ MŞS. 33. 1/4.

¹⁹ Osmanlı'da altın olarak basılan para birimidir.

²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 5, İkdâm Neşriyatı, s. 572.

²¹ Bahtiyar Akyılmaz, “Osmanlı Devleti'nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4 (Aralık), Konya 1999, s. 127-128.

verilmiştir.²²

İdari hususlardan bir diğeri ise mühimmat ve zahire nakli konusudur. Manastır şehri zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olduğundan Osmanlı Devleti açısından önemli bir yerleşim birimidir. Zira sefer zamanlarında ya da ihtiyaç duyulduğu vakitlerde Manastır'dan sevkiyatın yapılmasına dair merkezden emir sureti gönderildiği kayıtlarda bildirilmektedir. 21 Aralık 1709 tarihine ait bir hükümde Selanik baruthanesi için Manastır'dan güherçile²³ gönderilmesi istenmiştir.²⁴ Manastır'dan ihracı istenilen ürünlerin nakli konusu da zaman zaman gündeme gelmiş bu nakillerin gerçekleşmesi için yük hayvanlarının temin edilmesi talep edilmiştir.²⁵

2.2. Ekonomik Yapı

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar tedrici bir gelişme dönemi yaşamıştır. Devlet ekonomisinin altında yatan temel zihniyet üç ana prensipten meydana gelmiştir. Bunlar provizyonizm (iaşeci yaklaşım), tradisyonizm (gelenekçilik) ve fiskalizm (gelircilik)'dir. Provizyonizm anlayışına göre, mal ve hizmet üretenler önce kendi ihtiyaçlarını karşılamalı, sonra kademe kademe bütün toplumun ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Tradisyonizm'e göre, sosyo-ekonomik alanda yapılması gereken, iyice denenmiş ve kanıtlanmış olan kurumlar ile ilişkileri korumak ve sürdürmektir. Fiskalizm prensibine göre ise hazineye ait gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemektir.²⁶ İncelemiş olduğumuz defterde bu prensip anlayışları dâhilinde vergi oranları, mukataa gelirleri ve esnaf-narh konuları işlenmiştir.

2.2.1. Vergiler

Osmanlı Devleti'nin iktisadi açıdan gelişimini sağlayan en önemli gelir kaynaklarının başında vergiler gelmektedir. İncelenen defterde de

²² MŞS. 33. 7/1.

²³ Güherçile, potasyum nitrat, sodyum nitrat ve kalsiyum nitrat maddelerinin genel adıdır. Bu maddenin yanıcı ve patlayıcı özelliği vardır.

²⁴ MŞS. 33. 46/2.

²⁵ H. 20 Cemaziye'l-evvel 1120 (M.7 Ağustos 1708) tarihinde Manastır'dan Bursa'ya naklolacak kükürt için üç yüz beygir temini istenmiştir. Bkz. MŞS. 33. 15/3.

²⁶ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2000, s. 68.

vergilerle dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu vergiler arasında adı en sık geçen *cizye* vergisidir. *Cizye*, “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” manasındaki ceza masdarından türemiş bir isim olup, İslam literatüründe tebaadan olan gayrimüslimlerin ödedikleri vergiye verilen addır.²⁷ Osmanlı Devleti’nde XVI. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek için genellikle *harac* kelimesi kullanılmış, daha sonra *cizye* veya *cizye-yi şer’i* olarak yaygınlaşmıştır. Bu vergiyi toplayanlara önceleri *haracî* veya *haraççı*, sonraları ise *cizyedâr* denilmiştir. Şer’i kaidelere göre şeyhülislam tarafından verilen fetvayla her yıl *cizye* miktarının belirlenmesi ve ilanı padişahın sorumluluğundaydı. Osmanlı Devleti’de *cizye* mükellefleri “ala, evsat ve edna” şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Bu terimler zengin, orta halli ve fakir gruplar için kullanılmaktadır.²⁸ Kayıtlarda geçen “*cizye, beytül-malın emvâl-ı şer’iyyesinden devlet-i umûr külliyesinden olmağla*” ifadesi *cizyenin* ne denli önemli olduğunun kanıtıdır. İncelenilen defterde yer alan ifadeler doğrultusunda zimmet ehli reayanın fakirlerinden on iki dirhem²⁹ kaza bedeli bir dinar, orta halli olanlarından yirmi dört dirhem kaza bedeli iki dinar ve zenginlerinden kırk sekiz dirhem kaza bedeli dört dinar olarak tahsil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.³⁰ Manastır’da verginin bu oranlar üzerinden alınması *cizye* tahsilinde İslam hukuku esaslarına göre hareket edildiğini göstermektedir.

İncelenilen belgelerde *cizyeler* Kıptiyan (Çingene), Yahudi ve kefereler adıyla verilen şahıslardan tahsil edilmiştir. *Cizyeler*, canib-i miri tarafından miri mührüyle mühürlenmiş evraklarla toplanılmıştır. Hükümde yer alan ifadelerle göre Kıptiyan taifesinin *cizyedârlarının* kefereler taifesinden daha fazla masrafları olduğundan Kıptiyan *cizyedârına* maaş verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kıptiyan ve kefereden toplanan *cizyelerden* *cizyedâra*, her bir varaktan dokuz pare, muhasebeci ve kâtiplerine birer pare, toplamda onar pare verilmiştir.³¹ *Cizyeler* peşin alınmakla beraber halka kolaylık olması bakımından taksit şeklinde alındığı da

²⁷ Mehmet Erkal, “Cizye”, *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 42.

²⁸ Halil İnalçık, “Cizye”, *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 45-46.

²⁹ Bir Osmanlı Devleti dirheminin ağırlığı 3,086’dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Walter Hinz, *İslam’da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s. 6.

³⁰ MŞS. 33. 42/1.

³¹ MŞS. 33. 25/1.

görülmektedir. Nitekim 25 Ekim 1709 tarihli hükümde cizye tahsiline memur edilen Mustafa'nın, Yahudi ve kefereden vergilerini dört taksitte alması istenmiştir. Hatta ilk taksitin dört bin dokuz yüz doksan iki kuruş olduğu kayıtlarla sabittir.³² Cizye toplama işini yapan cizyedârların zaman zaman kanuna aykırı hareket ettikleri ve devletin belirlediği orandan fazla almaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durumda Manastır kadısına yazılan hükümlerle çözüm bulunmaya çalışılmış ve halka haksızlık yapanların bu faaliyetlerinin engellenmesi istenmiştir.³³

Kayıtlarda ifade edilen bir diğer vergi çeşidi avarız ve nüzül bedelidir. Osmanlı Devleti'de avarız düzenli olmayan gelirlerden müteşekkildir. Avarız vergisi olağanüstü hallerde ve genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç hâsıl olduğu vakitlerde toplanmıştır. Bedeli mekkari, bedel-i timar, nüzül ve sürsat gibi avarız çeşitleri bulunmaktadır. Avarız adı altında toplanan vergide dört-beş gerçek hane bir avarız hanesi sayılmaktadır. Bunlar avarız hanelerine dağıtılan vergiyi kendi aralarında paylaşarak ödemektedirler. Avarız hanelerinden takriben 70 akçe alınmaktaydı. Kazaya tabi köylerin halkı, avarız bedelini 300 akçe olarak ödemiştir.³⁴ Avarızın bir çeşidi olan nüzül vergisi, savaş vakitlerinde cepheye giden ve cepheden geri dönen ordunun işesini temin etmek için belli menzillerden istenen un ve arpanın hazırlanması amacıyla ortaya çıkmıştır. Avarız vergisi nakdi olarak talep edilirken; nüzül bedeli aynı olarak alınmıştır.³⁵ Bu meyanda 3 Temmuz 1708 tarihli hükümde kınalı karyesinden olan reayanın sipahiye bedel-i nüzül ve avarız olarak kırk iki kuruş vermeleri gerektiği bildirilmiş, akabinde sipahilerin bu miktardan fazlasını talep etmemeleri gerektiği belirtilmiştir.³⁶ 14 Ocak 1709 tarihli hükümde Manastır kazasından yedi yüz otuz dört akçe bedel-i nüzül hanelerinden ihtiyaç duyulan mallarının tahsil edilmesi istenmiştir. Hükmün devamında görevli olan mübaşire de her bir haneden otuzar akçe alınması buyrulmuştur. Bununla birlikte İskenderiye kalesi muhafazasında olan asker maaşları 1707 yılı avarız ve nüzül akçesinden

³² MŞS. 33. 45/3.

³³ H. 1121 tarihli hükümde cizyebaşlarının, yörük ve evlad-ı fatihandan fazladan akçe aldıklarına dair ifadeler yer almaktadır. Bkz. MŞS. 33. 27/2.

³⁴ Halil Sahillioğlu, "Avarız", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.

³⁵ Ömer İşbilir, "Nüzül", *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 311.

³⁶ MŞS. 33. 47/3.

verilmiştir.³⁷ Aynı şekilde İskenderiye'de olan Dergâh-ı Ali topçularının maaşları da 1707 yılına ait avarız ve nüzül akçesinden ödenmiştir.³⁸ Bu hükümlerde dikkat çeken nokta reayadan fazla akçe alınmaması sürekli tekrarlanmış olmasıdır.³⁹ Bu uyarı ise devletin reayayı korumaya yönelik tavrının bir yansımasıdır.

İncelenilen sicil defterinde kayıtlara geçen bir diğer vergi çeşidi *celebkeşan ağnam* bedelidir. Bu vergi asker, saraylı ve sivil halkı barındıran ve nüfusu gün geçtikçe artan İstanbul'un et ihtiyacını karşılamak için konulmuştur. Bu sistemle İstanbul'un iâşesi için Rumeli'de yaşayan ve belirli miktarda sermayeye sahip olan kimselerin "celep" olarak, Rumeli'nin belli bölgelerinden canlı koyun temin ederek bunları İstanbul piyasasındaki kasaplara satması sağlanmıştır. İlerleyen zamanlarda celepler, ulaşım ve koyun fiyatlarındaki artış nedeniyle koyun teminini azaltmışlardır. Böylelikle devlet bu kişileri avarız tarzında yılda bir kez verilen vergi uygulamasına tabi tutmuştur. Daha sonrasında bu uygulama koyun başına belirlenen sabit bir vergiye dönüşmüştür ki, buna "*bedel-i ağnam-ı celebkeşan*" adı verilmektedir.⁴⁰ Bu vergi genellikle koyun yavruladıktan sonra Nisan veya Mayıs aylarında kuzulu koyun kuzusu ile bir hesaplanmıştır. Vergi miktarı Fatih kanunnamesine göre üç koyundan bir akçe iken daha sonra iki koyundan bir akçe olarak tespit edilmiştir. Fakat bu miktar bölgelerin özelliklerine göre değişiklik göstermiştir. Zira incelenilen defterde Manastır'da 148 baş için 8.880 akçe verildiği kaydedilmiştir.⁴¹

2.2.2. Mukataa

Mukataa, devlete ait bir kısım vergi ve resimlerin belirli bir meblağ mukabilinde iltizama verilmesidir. Aynı zamanda mukataa, mülkiyeti devlete veya vakıflara ait olan araziden ayrılarak özel şahıslara ya da kurumlara kiralanen arsalar"dır. Hazineye sağladığı yıllık gelir bakımından birkaç yüz akçeden 10-20 milyon akçeye kadar değişen büyüklükte mukataalar olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında köy veya mezra sınırları içinde kalan mukataalar ile bir kaza veya sancağı

³⁷ MŞS. 33. 18/4.

³⁸ MŞS. 33. 19/1.

³⁹ MŞS. 33. 22/1.

⁴⁰ M. Sait Türkhan, "Celep", *DiA*, C. 1, İstanbul 2006, s. 255-256.

⁴¹ MŞS. 33. 30/1.

kapsayan mukataa alanları vardır. Mukataalar, mali kapasiteleriyle ve mekan sınırları bağlamında çeşitlilik göstermişlerdir.⁴² İncelenilen sicil defterinde yer alan mukataa çeşitleri şunlardır; kükürt mukataası, haslar mukataası, adet-i ağnam mukataası ve Üsküp mukataasıdır.

Manastır sakinlerinden Mustafa, 13 Şubat 1709 tarihinde Manastır'a bağlı üç karyenin mukataalarını bin dokuz yüz altmış üç akçe ile emaneten almıştır.⁴³ 25 Ekim 1709 tarihli hükümde Ohri sancağından olan kadılar ve Manastır kadılarına hitaben buraya bağlı kazaların mukataasının yüz yirmi keyl⁴⁴ olduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Öte taraftan belgelerde mukataa borçlarına tesadüf edilmektedir. 9 Ocak 1710 yılında Üsküp Nezreti Kalemiesi malından Ali Paşa zimmetinde 1540 kuruş, Üsküp ile çevresindeki kazaların aded-i ağnam kalemiesinden Sadık Ağazade zimmetinde 1855 kuruş, has kalemiesinden Mustafa Ağa zimmetinde 330 kuruş, Manastır kalemiesinden Mahmud Bey zimmetinde 11 kuruş, Manastır has kalemiesinden Ali Bey zimmetinde 224 kuruş, tatbik edilen miri mukataa kalemiesinden Ahmed Ağa zimmetinde 20 kuruş ve yine Manastır mukataası kalemiesinden İbrahim zimmetinde 120 kuruş borçlarının kaldığı bildirilerek tahsil edilmesi emredilmiştir.⁴⁶

1709 yılında Manastır ve çevresindeki *adet-i ağnam mukataası* Mustafa ve Ali adlı kişilerin tasarrufundaydı.⁴⁷ 11 Mayıs 1708 tarihli kayıta; Ohri kazasında bulunan kükürt mukataasının Selanik baruthanesine her yıl 610 kantar kükürt verdiği ve bu işe Hasan adlı kişinin mübaşir tayin edildiği belirtilmiştir. Ayrıca nakil işi için Ohri, Manastır, Florine, Pirlepe ve Görice kazalarından üç yüz beygir ihraç

⁴² Mehmet Genç, "Mukataa", *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 129-130.

⁴³ MŞS. 33. 21/2.

⁴⁴ Arapça'da keyl "ölçmek", anlamına gelir. Aynı kökten türeyen kile de yine "ölçek" demektir. Kelime Farsça'ya kile, keyle, keyli; Türkçe'ye kile şeklinde girmiştir. Özellikle kuru meyve ve hububat ölçümünde kullanılan eski bir ölçektir. 160 litre hacmindeki Manastır kilesi ürünün kalitesine göre 87-100 okka sert buğday, 85-95 okka yumuşak buğday, 87-92 okka mısır, 80-90 okka çavdar, 68-80 okka arpa, 45-55 okka yulaf alırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kile", *DİA*, C. 25, İstanbul 2002, s. 568-569.

⁴⁵ MŞS. 33. 45/2.

⁴⁶ MŞS. 33. 31/1.

⁴⁷ MŞS. 33. 22/3.

edileceği bildirilmiştir.⁴⁸

2.2.3. Esnaf ve Narh

Osmanlı Devleti'nde birçok temel ihtiyaç maddelerinin satışı narha bağlanmıştır. Narh, resmi makamlar tarafından bir mala verilen ortalama fiyattır. Bu sayede ortaya çıkabilecek usulsüzlüklerin ve rekabetin önüne geçmek amaçlanmıştır. Bir ürünün fiyatını belirleyen en önemli unsur malın kalitesi olmuştur. Böylelikle ürünlerin kalitesi korunmuştur. Narh fiyatları, kadı huzurunda ilgili esnafın idarecileri ve muhtesibin hazır bulunmasıyla tespit edilmiştir.⁴⁹ Osmanlı Devleti'nde olağanüstü dönemlerde narh listeleri yenilenmiştir. Öte taraftan narh fiyatları ileride yaşanabilecek usulsüzlükleri saptamak ve cezalandırmak için kayıtlara geçirilmiştir.⁵⁰ Bu noktada incelemiş olduğumuz belgelerde narh fiyatları dikkat çekmektedir. Kayıtlarda narhı belirlenen ürünün adı, özelliği ve tutarı hakkında bilgi edinilmektedir. Aynı zamanda ürünlerin miktarıyla birlikte esnafın isimleri de zikredilmiştir.

29 Haziran 1709 tarihli sicil kaydında kasap esnafının isimleri belirtilmiş ve etlere verilen narhlar kaydedilmiştir. Bu tarihte Manastır'daki kasaplar; Karabela oğlu Ahmed, Yusuf, İbrahim, Osman, Mehmed, Abdi, Bayram, Biro, Osman, Mehmed bin Sefa, Musa veled-i Rifaid, Mako veled-i Salamon, Salamon veled-i Mako, Salamon veled-i Musa, Salon veled-i Salon, Avram veled-i Sefer, Mazlum veled-i Rehail, Matrak Yuva veled-i Salamon ve Simoy veled-i Musa'dır. Kayıtlarda belirtilen etlerin fiyatları hayvanın cinsiyetine göre farklılıklar göstermektedir. Nitekim erkek koyun etinin 1 kıyyesi⁵¹ 7 akçe iken dişi koyun etinin 1 kıyyesi 2 akçe; erkek deve etinin 1 kıyyesi 3 akçe, dişi deve etinin 1 kıyyesi 3 akçeydi. Bunun yanında keçi etinin 1 kıyyesi 5

⁴⁸ MŞS. 33. 15/2.

⁴⁹ Cengiz Kallek, "Narh", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 387; Mübahat S. Kütükoğlu, "Narh", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 190-191; Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Devleti'nde Fırınçılık (XVII. Yüzyıl) İstanbul Örneği*, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 38-39.

⁵⁰ Zülfiye Koçak, "14 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Vidin'de İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 4 (Aralık), Ankara 2018, s. 1570-1571.

⁵¹ Bir Osmanlı Devleti ağırlık birimi olan okka ile aynı miktardadır. Her biri 3,207 gramlık 400 dirheme eşit olan 1,2828 kilogramdır. Hınz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s. 30.

akçe, kuzu etinin 1 kıyyesi 6 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.⁵²

16 Ekim 1708 tarihli belgede bakkal ürünlerine verilen narhlar kayıtlıdır. Bu kayda göre; saf yağın 1 kıyyesi bazen 12 akçe, karıştırılmış yağın 1 kıyyesi 16 akçeydi. Sütün 1 kıyyesi 14 akçe, keçi peynirinin 1 kıyyesi 6 akçe, köy peynirinin 1 kıyyesi 7 akçeydi. Elmanın 1 kıyyesi 3 akçe, kestanenin 1 kıyyesi 2 akçe, yaş üzümün 1 kıyyesi 4 akçe, zeytinin 1 kıyyesi 10 akçe, sirke 3 akçeydi. Mercimeğin 1 kıyyesi 3 akçe, Mısır pirincinin 1 kıyyesi 10 akçe, halis mısırın 1 kıyyesi 110 akçe ve İzmir sabunu 36 akçeydi.⁵³ 1709 yılında Manastır'da bakkal olanlar; Derviş Çelebi, Halil Beşe, Hacı Yusuf, Abdi Çelebi, İbrahim Çelebi, Hacı Halil oğlu, Yusuf Çelebi, Çetin Mehmed, Hacı Hüseyin ve Mehmed Çelebi'ydi.⁵⁴

23 Temmuz 1708 tarihli hükümde kaydedilen mum fiyatları şu şekildedir; halis mumun kıyyesi 16 akçe, sabunun kıyyesi 8 akçedir. Aynı tarihte Manastır'da simit 125 dirhemdir. Büyük tabut 45 akçe, orta tabut 30 akçe, küçük tabut 24 akçe iken orta tenişir 24, küçük tenişir 15 akçeydi.⁵⁵

2.3. Toplumsal Yapı

Toplumsal yapı içerisinde ele alacağımız konuların başında aile hayatı gelmektedir. Bu bağlamda incelenilen belgelerde Manastır'a ait aile yapısına direkt temas edilmese de tereke kayıtlarından belli başlı bilgilere ulaşılmaktadır. Tereke, kassam, *metrukut* veya *muhallefat* olarak adlandırılan kayıtlar, Osmanlı Devleti'nde ölen kişilerin miraslarının kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerde ölen kişilerin ismi, sosyal statüsü, geride bıraktığı serveti, mirasçılarının kimler olduğu, mirasçıların aldıkları hisse ve mahkemeye ödenen harç miktarı gibi bilgilere ulaşılabilmektedir.⁵⁶ Bunun yanında kayıtlardan, vefat eden kişinin menşesine, medeni haline, aile yapısına ve her türlü eşyanın

⁵² MŞS. 33. 46/3.

⁵³ MŞS. 33. 46/3.

⁵⁴ MŞS. 33. 47/1.

⁵⁵ MŞS. 33. 46/3.

⁵⁶ Gökhan Civelek, "XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadın Terekesi: Manastırlı Aişe Hatun", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54 (Yaz), Erzurum 2015, s. 242.

varlığına tesadüf edilmektedir.⁵⁷

İncelenilen defterde dört adet tereke kaydı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Müslüman kadınlara, diğer ikisi de Müslüman erkeklere aittir. Sicilde yer alan tereke kayıtlarından Manastır'da tek çocuklu veya çocuksuz aileler dikkat çekmektedir. Yine kayıtlardan anlaşılacağı üzere Manastır'da tek eşlilik hâkimdir. Ailelerin yaşadığı yerlere ait verilerde evler menzil ya da çiftlik olarak ifade edilmiştir.⁵⁸ Manastır'da *tarik-i amm* denilen umumi yol ile çevrili, "tahtani" adı verilen tek katlı evler mevcuttur. Tek katlı evler dışında iki veya üç katlı evlere tesadüf edilmemiştir. Evliya Çelebi *Seyahatname'sinde*, XVII, yüzyılda Manastır'da kiremitten yapılmış, "tahtani" ve "fevgani" evlerden bahsetmiştir. Aynı zamanda taştan yapılan binalara da dikkat çekmiştir.⁵⁹ Manastır'daki evlerin çoğu etrafı duvarlarla çevrili bahçe içindedir ve bahçe içerisinde ahır ve hizmetkar odasına sahiptir.⁶⁰ İncelenilen tereke kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Manastır'da evler, ortalama 5000 akçedir.⁶¹

Manastır'da ev içinde sade bir yaşam hâkimdir. Bu durumu tereke kayıtlarından hareketle saptamaktayız. Nitekim ölen kişinin bıraktığı mallar arasında evin döşemesinde kilim, yastık, minder ve ortamı ışıklandırmak için balmumu ve şamdan kullanılmaktadır. Bunun yanında ev eşyası olarak yatak takımları dikkat çekmektedir. Bu türden eşyalar arasında döşek, çarşaf, yorgan, yastık ve bohça yer almaktadır. Öte taraftan mutfak için kullanılan eşyalara da tesadüf edilmektedir. Mutfak eşyaları arasında tas, bakraç, sini, leğen, ibrik, güğüm, ekmek sacı, teşt, şerbet makarası, pide tepsisi, tencere ve şiş vardır. Bunun yanında banyo eşyalarından havlu, hamam taşı, hamam rahtı ve peştamal bulunmaktadır. Aynı zamanda balmumu, zar, sandık, kürek parçası, kösele, dükkân demiri, mermer, meşe, kiriş, hırdavat, kalıp, kürek, balta vb. araç-gereçler de kayıtlara geçmiştir.

⁵⁷ Mehmet Günay ve Mustafa Akbel, "40 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Manastır Şehri Sakinleri", *Balkan Tarih* C. 1, (ed.) Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Osmanlı Devleti Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Burdur 2016, s. 201.

⁵⁸ MŞS. 33.3/4.

⁵⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 5, s. 572

⁶⁰ MŞS. 33.4/1.

⁶¹ MŞS. 33. 4/2.

Tereke kayıtları Manastır halkının giyim kuşamları hakkında da bilgiler vermektedir. Her ne kadar Manastır halkı Müslüman ve gayrimüslim milletlerden müteşekkilsen de elimizde sadece Müslümanlara ait tereke kayıtları bulunmaktadır. Bu bağlamda Müslüman kadınların terekelerinde; kaban, kaftan, peştamal, gömlek, pabuç ve ziynet eşyası olarak küpe ile çeşitli takılar yer alırken erkek terekelerinde; pabuç, kaban, çuka şalvar ve sarığın yanında tabanca ve kılıç gibi savaş aletleri dikkat çekmektedir. Manastır'ın askeri yapılanması içerisinde önemli bir konumda olması savaş aletlerinin varlığını açıklamaktadır. İncelenilen kayıtlarda yer alan Müslüman terekelerinde geride bırakılan eşyalar arasında en dikkat çeken kefenidir. Bunun yanında Müslüman erkeklerin terekelerinde hanımına bıraktığı mihr-i müeccel bedeli yer almaktadır. İslam hukukunda mihr, nikah akdi yapılırken evlenecek erkeğin iki şahit huzurunda eşine vermesi gereken nakit miktarını ifade etmektedir. Mihrin peşin ödenen kısmına "*mihr-i muaccel*", daha sonra ödenmesi gereken kısmına ise "*mihr-i müeccel*" denmektedir. Mihr-i müeccel evliliğin ölüm ya da boşanma ile neticelendiği vakit kadına ödenmektedir.⁶² Manastır'da ortalama mihr-i müeccel 2.400 akçedir. Tereke kayıtları Manastır'da aile yapısının İslam hukuku çerçevesinde belirlendiğine işaret etmektedir.

Bu bilgiler dışında Manastır toplumunda evliliklerin nasıl meydana geldiğine dair kayıtlara rastlanılmamışsa da bir adet *muhalaa*⁶³ türü boşanma davası mevcuttur. Bu tür boşanma davalarında koca evine iki şahit çağırarak karısını üç talak ile boşadığını ve kadının da bütün haklarından vazgeçtiğini beyan etmesi yeterliyken davaların mahkeme huzurunda gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Davaların mahkemeye taşınmasının kadın ve erkek açısından farklı nedenleri vardır. Şöyle ki kadın durumu mahkemeye taşıyarak yeni bir evlilik yapmanın önündeki engeli, erkek ise boşanmış karısının ileride hak taleplerini

⁶² Günay ve Akbel, "40 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Manastır Şehri Sakinleri", s. 206.

⁶³ Kadın kocası ile geçinemez ise aldığı mehri tekrar kocasına iade etmek üzere veya birikmiş nafaka, mehir, iddet nafakası gibi alacaklarından vazgeçmek suretiyle kocasını boşanmasına verilen addır. Muhalaada bedel iki tarafın karşılıklı anlaşmalarıyla belirlenir.

ortadan kaldırabilecektir.⁶⁴ İncelenen dönemde böyle bir dava 22 Mayıs 1708 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Şerife adlı kadın mahkemeye giderek bütün haklarından vazgeçtiğini söylemiş ve kocası Yusuf'tan boşanmak istediğini ifade etmiştir. Mahkeme de Şerife Hatun'a vekillik eden Hasan ve Ali huzurunda, Yusuf'un da onayıyla boşanmayı gerçekleştirmiştir.⁶⁵

Sosyal hayata dair zikretmemiz gereken bir diğer husus ise toplumsal refah düzeyidir. Tereke kayıtları ile ilgili genel kabule göre 1000 akçe kadar mal varlığı olanlar fakir, 20.000 akçeye kadar malı olanlar orta halli ve 20.000 akçenin üzerinde mala sahip olanlar da zengin sayılmaktadır.⁶⁶ Manastır'da vefat eden Karadebbağ Mahallesi sakinlerinden el-Hac Osman'ın 8.498⁶⁷ akçesi, yine Karadebbağ Mahallesi'nden el-Hac İbrahim'in 11.411⁶⁸ akçesi kayıtlara geçmiştir. Benzer şekilde Emir Mahallesi sakinlerinden Şerife'nin 5.383⁶⁹ akçesi ve Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin de 52.236⁷⁰ akçesi tereke kayıtlarında bildirilmiştir. Bu kayıtlar bize Manastır'da yaşayan kişilerin genellikle orta halli olduklarına işaret etmektedir.

2.3.1. Vakıflar

Toplumsal yapı bağlamında önem arz eden kurumların başında vakıflar gelmektedir. Zira vakıflar önemli hayır kurumlarından. Vakıf sistemi, İslam ülkelerinin her birinde yaşayan toplumun şehirli, köylü kesimlerini, yönetici ve yönetilen bütün katmanlarını, Müslüman, Hristiyan ya da Yahudi tüm gruplarda yaygın görülen bir yapıdır. Vakıflar, aynı zamanda bireylerin, grupların ya da devletin ihtiyaçlarına uyum sağlayan, bu uyum yeteneği sayesinde siyasal örgütlenmeler ve iktidarların değişmesine sebep olan ve hukuki dayanakları olan yapılanmalardır.⁷¹ İncelenilen defterde Karadebbağ, Mahmud Ağa ve Zahir Çavuş vakıflarına ait kayıtlar mevcuttur. 28 Aralık 1708 tarihinde

⁶⁴ Koçak, *Manastır'da Hukuk ve Adalet Uygulamaları (1700-1730)*, s. 279-280.

⁶⁵ MŞS. 33. 3/3.

⁶⁶ Günay ve Akbel, "40 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Manastır Şehri Sakinleri", s. 204.

⁶⁷ MŞS. 33.5/3.

⁶⁸ MŞS. 33.4/2.

⁶⁹ MŞS. 33.3/1.

⁷⁰ MŞS. 33.3/2.

⁷¹ Bahaeddin Yediıldız, "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 479.

Karadebbağ vakfına günlük yarım akçe ücretle mütevellî atanmıştır.⁷² Zahir Ağa vakfında Hatib-zâde Ali Efendi hacca giderken işlerinin aksamaması için yerine Molla Ahmed'i vekil bırakmıştır.⁷³ Aynı şekilde Mahmud Ağa vakfında müezzin olan Abdulkahhar Efendi, hacca gitmek istemiş bu süre zarfında da müezzinlik hizmetine Hüseyin adlı kişiyi kendine vekil olarak atamıştır.⁷⁴ Kayıtlara geçen bu iki belge Manastır'da görev yapan vakıf çalışanlarının işlerini titizlikle yaptıklarını ve işlerin aksamaması için tedbirli davrandıklarını göstermektedir.

Manastır'da vakıflar toplumsal hayatta önemli roller üstlendiğinden vakıflara ve gelirlerine zarar veren vakıf görevlilerinin işlerine derhal son verilmiş ve yerlerine yeni atamalar yapılmıştır. 9 Haziran 1708 tarihinde Muhiddin Efendi'nin vakfettiği nakit paraya mütevellî olan Osman, işinde ihmalkarlık yaparak vakfın işleyişine zarar verdiği için dolaylı bu görevden azledilmiştir.⁷⁵

2.3.2. Kadın Hakları

Osmanlı Devleti'nde kadınlar yaygın kanaatin aksine toplumsal faaliyetlere katılmışlardır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde kadın, mal ve mülk sahibi olabilmiş ve ticari işlerde yer alabilmiştir. Mülk sahibi olan kadın, elinde bulunan mülkü işletebilmiş ve hatta mülkünü istediği kişiye satabilme hakkına sahip olmuştur. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde mahkemeler, erkeklere olduğu gibi kadınlara da açık hale getirilmiştir. Kadınlar, ihtiyaç duydukları zaman mahkemeye başvurabilmişlerdir.⁷⁶ Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan çoğu yerde bu uygulamalar görülmüştür. Manastır'da yaşayan kadınlar da yaşadıkları hak ihlallerinde mahkemelerde haklarını rahatlıkla savunabilmişlerdir.

17 Eylül 1708 tarihinde Saliha adındaki Müslüman bir kadın, kocasından kalan evi tasarruf eden İbrahim Çelebi'ye karşı dava açmıştır. Her ne kadar dava, şahitlerin şهادetleri neticesinde İbrahim

⁷² MŞS. 33. 45/1.

⁷³ MŞS. 33. 48/1.

⁷⁴ MŞS. 33. 49/4.

⁷⁵ MŞS. 33. 11/1.

⁷⁶ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006, s. 16-17.

Çelebi lehine sonuçlanmışsa⁷⁷ da Saliha'nın böyle bir girişimde bulunması Manastır toplumunda kadının rahatlıkla mahkemeyi kullandığını göstermesi açısından önemlidir. Benzer şekilde 1708 senesinde hacca giden ve orada vefat eden Sarraf Topal Bayram'ın geride Fatma adlı eşinden başka hiçbir varisi olmamasına rağmen sırf terekeden pay almak amacıyla ortaya çıkan Hüseyin adlı bir şahıs kadiya rüşvet vererek müteveffadan kalan malları zapt etmiştir. Bunun üzerine tek varis olan Fatma olayı üst mahkemeye taşımış ve kocasından kalan malları Hüseyin'den almıştır.⁷⁸ Kayıtlara geçen bu iki örnek bize Manastır'da yaşayan kadınların haklarının farkında olduklarını ve bu hakları kullanmak için yeteri düzeyde hukuk bilgisine sahip olduklarını göstermektedir.

2.3.3. Toplumsal Olaylar

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın sonlarından itibaren eski gücünü kaybetmeye başlamış ve XVII. yüzyıla geldiğinde bu güç kaybıyla birlikte çeşitli kurumlarda birtakım bozulmalar yaşamıştır. Devlet bünyesinde meydana gelen bu bozulmaların nedenleri; Osmanlı Devleti İmparatorluğu'nun idari teşkilatının başında bulunan padişahların vazifelerini ihmal etmeye başlamaları, devlet erkanında liyakatin azalması, devlet idaresinde hizipleşmenin yükselmesi, tüm dünya çapında yaşanan ilk enflasyonun ekonomi üzerindeki sarsıcı etkisi, fiyatların ve imparatorluğun idari ve askeri masraflarının artmasıyla meydana gelen yüksek vergi mükellefiyetleri ve yenicilerin yani askeri düzenin bozulması kaynaklı meselelerdir.⁷⁹ Osmanlı Devleti Devlet teşkilatının bozulmaya başlamasıyla meydana gelen eşkıyalık, hırsızlık, gasp, yaralama vb. toplumsal olaylar Manastır'da da kendini göstermiştir. Manastır'da meydana gelen toplumsal olaylar gayrimüslimler, Müslümanlar ya da Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında meydana gelmiştir. Şehirde mevcut düzenin

⁷⁷ MŞS. 33. 4/1.

⁷⁸ MŞS. 33. 13/2

⁷⁹ İsmail. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (Cilt 5)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 47-95; Mehmet Öz, "Osmanlı Toplumunu", *DiA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 532-538; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2018, s. 103, 121, 149,309; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar*, C. 1, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 50-53.

bozulmasına neden olan kişilerle alakalı davalar farklı şekillerde ve farklı kararlarla kayıtlara geçmiştir.

2.2.3.1. Eşkîyalık

Osmanlı Devleti Devlet teşkilatının bozulmaya başlamasıyla Manastır'da eşkıyalık olayları şehir halkı için büyük bir sorun olmuştur. Bu nedenle derbentlerin muhafazası için martolos-başı ve martoloslar tayin edilmiştir. Bunlar her nerede eşkıyalardan bir haber alırlarsa derhal maiyetleri ve ittifaklarıyla üzerlerine gitmişlerdir.⁸⁰ "Haydud eşkiyâları" olarak kayda geçen ve mevcut düzeni bozan kişiler hakkında 27 Nisan 1709 tarihli hükümle ilave kuvvet sevk edilmiştir. Bunun yanında asker ve yerli halkın, eşkiyalara karşı birlikte hareket etmeleri istenmiştir.⁸¹ 5 Mart 1709 tarihli kayıta Guruya veled-i İstoyan adlı zımmının, halkın yollarını kestiği, gece evleri basarak hane halkını öldürüp mallarını ele geçirdiği yazılıdır.⁸² 12 Haziran 1709 tarihinde Hristiyan bir kadın, evini basıp oğlunu öldüren İvan veled-i Mişo'yu eşkiya olduğu gerekçesiyle mahkemeye şikayet etmiştir. Bu kadın mahkemeye iddiasını güçlendirmek için iki Müslüman şahit de götürmüştür. Bu şikayet üzerine mahkeme İvan'ın katline hüküm vermiştir.⁸³ Benzer şekilde Sarı Hızırlı köyünden Peyo adlı kadın, Tebko veled-i Bogoye'yi ve yanındaki dokuz kişiyi gece vakti evini bastıkları için dava etmiştir.⁸⁴ Bu tür davaların kayıtlara geçmesi, İslam hukukunun yalnızca Müslümanları kapsamadığını aynı zamanda zımmi kesimin sorunlarına da çözüm bulunarak, gayrimüslimlerin şer'i mahkemeleri kullanmalarının önünde herhangi bir engel olmadığını görmesi açısından dikkate değerdir.

Manastır kadısına ve görevlilerine İstanbul'dan, sıklıkla hüküm yazılmış, onlara eşkıyalıkla mücadelede gerekli tedbirleri almaları emredilmiştir. 30 Haziran 1708 tarihli belgede martolosların nizamına memur olan Osman'dan, Sarıgöl semtinde ortaya çıkıp, her türlü karışıklık ve haydutluğa cesaret eden Hibetullah'ı yakalayarak merkeze

⁸⁰ MŞS. 33. 2/3.

⁸¹ MŞS. 33. 29/1.

⁸² MŞS. 33. 6/1.

⁸³ MŞS. 33. 6/2.

⁸⁴ MŞS. 33. 5/4.

göndermesi emredilmiştir.⁸⁵ 27 Mart 1709 tarihinde de Manastır kadısına yazılan hükümde eşkıyaların şeriat hükümlerine göre cezalandırılması gerektiği hatırlatılmıştır.⁸⁶ Bu konuda kayıtlara geçen fetva şu şekildedir; “*eşkıyadan Zeyd ve Amr ve Abdullah'ın gece ile evlerine girub avrât ve oğlanlarını taarruz ve fesâda razı olmayanları cerh ve darb ve kapuları ihrâk idub evlerini taşılayub bu makûle fesâd ve zulm müstemereleri olub sa'î bi'l-fesâd oldukları şer'en sabit olub salâhları hâkim katllerine hükm ve zabt-ı katl ile hâkim ve zabıta şer'en ne lazım olur cevâb buyrula. El-cevâb Allah u âlem ecr-i cezil ve sevâb-ı cemil*”.⁸⁷ Kayıtlara geçen bu fetva da, eşkıyaların mevcut düzeni bozduklarından ötürü ölüm cezasına çarptırılabilirler belirtmiş, ayrıca eşkıyalık yapanların öldürülmesinde dinen hiçbir engel olmadığına, hatta bu kişileri cezalandıranların sevaba gireceklerine dikkat çekilmiştir.

İncelenen defterde Manastır'da görev yapan martolosların da zaman zaman düzeni bozdukları, hatta daha da ileriye giderek eşkıyalık yaptıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır. Martoloslar, Osmanlı Devleti askeri teşkilatında çeşitli hizmetlerde bulunmuş ve özel bir sınıfı teşkil etmişlerdir. Balkanlar'da daha çok mülki ve adli mercilerin güvenlik görevlileri olarak hizmet görmüşlerdir.

Teşkilat içinde birçok farklı etnik ve dini inanca sahip kişiler bulunmaktaydı. Rumeli'de martolosların çoğunlukla Ortodoks Hristiyanlardan meydana geldiği bilinmektedir. Bu sınıfta Yahudiler pek nadir yer almakta, Türkler ve Müslümanlar ise bilhassa Arnavutluk ve Bosna'da görev yapmaktaydılar. Hepsi ulufeli olan ordu hizmetindeki martolosların maaşları, devlet tarafından ödenmişse de martolosbaşları haksız yere halktan *martolos akçesi* adıyla para toplamışlardır.⁸⁸

Martoloslar, mevcut ihtiyaçları karşılama hususunda görevleri açısından iki farklı grup halinde sınıflandırılmışlardır. Bunlardan bir grup ordu hizmetinde, diğer grup ise iç hizmetlerde istihdam edilmişlerdir. İç hizmette görevlendirilen martoloslar asayişin

⁸⁵ MŞS. 33. 9/1.

⁸⁶ MŞS. 33. 26/1.

⁸⁷ MŞS. 33. 26/2.

⁸⁸ Abdulkadir Özcan, “Martolos”, *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 65.

sağlanmasına yardımcı oldukları gibi eşkıya ve haydutlara karşı yapılan seferlere de bizzat katılmışlardır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru derbentci olarak hizmet eden martolosların idari istikrarsızlıkları ve iç hizmetler için istihdam edilenlerin yerli halka ve tüccarlara yaptıkları zulümlerin artması üzerine 1721 yılında Rumeli Beylerbeyi Osman Paşa tarafından teşkilat içi yapılanma lağvedilmiştir.⁸⁹ 23 Şubat 1709 tarihli kayıta bazı martolosların, reayadan akçe talep edip şkıyalık yaptıkları kayıtlara geçmiştir.⁹⁰

2.2.3.2. Cinayet ve Yaralama Davaları

Sicil kayıtlarından bilgi edinilen diğer bir toplumsal olay cinayet davalarıdır. Sözlükte “bir canlının başka bir canlıyı öldürmesi” gibi geniş bir anlamı bulunan *katl* kelimesi, İslam hukukunda bir kimsenin hukuken can dokunulmazlığı bulunan bir şahsın ölümüne yol açacak bir davranışta bulunmasıdır.⁹¹ Yapılış şekillerine göre farklı isimler alan cinayet suçu, İslam hukukunda farklı tasnife tabi tutulmuştur. Cinayet suçu Hanefi hukukçular tarafından “kasten adam öldürme, kasten öldürmeye benzer öldürme, hataen adam öldürme, hata mecrasına cari adam öldürme ve adam öldürmeye sebep olma” şeklinde beş kısma ayrılmıştır. Bu suçların her birine takdir edilen cezalar da farklı olmuştur.⁹² 23 Aralık 1708 tarihinde Manastır’da yaşayan Sinan’ı haksız yere öldüren Arnavut oğlu Mehmed hapsedilmiş, daha sonra da cezası verilmek üzere mübaşir Yusuf Ağa eşliğinde Rumeli Divanı’na gönderilmiştir.⁹³ 20 Mart 1709 tarihinde ise Receb adlı kişi, kardeşi Mehmed’i haksız yere öldüren Çayırly köyünden İsmail, Derviş, Yusuf ve Halil’i mahkemeye vermiştir. Mahkemede sorgulanan kişilerin suçu sabit görülmüş ve kısas cezasına çarptırılmalarına karar verilmiştir.⁹⁴ Her iki davada da ölüm olayının sebepsiz olduğunun altının çizilmesi eşkıyalık olaylarının yaygınlaştığına işaret etmektedir. Yine verilen

⁸⁹ Bilgehan Pamuk, “XV-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı’nda Martoloslar”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. XIV, S. 14 (Haziran), Ankara 2003, s. 189.

⁹⁰ MŞS. 33. 23/1.

⁹¹ Ali Bardakoğlu, “Katil”, *DİA*, C. 25, İstanbul 2002, s. 45.

⁹² Rifat Uslu, “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XVIII, S. 37 (Nisan), Samsun 2015, s. 1054.

⁹³ MŞS. 33. 18/1.

⁹⁴ MŞS. 33. 25/3.

cezalara bakıldığında İslam hukukuna uygun karar alındığı görülmektedir.

Yaralama suçu, failin hareketi neticesinde mağdurun vücudunda acı verici, sağlığını bozucu ve algılama yeteneğini etkileyici birtakım zararların meydana gelmesidir. Yaralama suçu kasten veya hataen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kasten yaralama suçunun söz konusu olabilmesi için yukarıda sayılan üç neticenin oluşabileceğinin fail tarafından bilinmesi ve bu neticelerin mağdur üzerinde gerçekleşmesi gerekmektedir.⁹⁵ İslam hukukunda kasten adam öldürme ve yaralama olaylarında kısas⁹⁶ uygulanmadığı takdirde ta'zir⁹⁷ ve diyet⁹⁸ cezaları verilirdi.⁹⁹

Manastır'da bazı yaralama davaları kayıtlara geçmiştir. Manastır'ın Kasım Çelebi Mahallesi'nden Kadriye Hatun, 14 Mart 1709 tarihinde kocasını haksız yere katledip kendisini de başından, omzundan ve parmaklarından yaralayan Abdullatif'i mahkemeye şikayet etmiştir. Abdullatif yaralama suçu için mahkeme kararı ile bir yıl hapis cezası almıştır.¹⁰⁰ 20 Mart 1709 tarihinde İbrahim adlı kişi kendisine haksız yere saldıran ve sol elini yaralayıp parmaklarını işlevsiz hale getiren Mehmed adlı kişiyi "öç etmek" yani kısas olunması talebiyle mahkemeye şikayet etmiştir.¹⁰¹ Mehmed'e nasıl bir ceza verildiği kayıtlara geçmemiş olsa da kadının İslam hukuku çerçevesinde bir ceza verdiği kuvvetle muhtemeldir.

2.2.3.3. Hırsızlık

⁹⁵ Fatih Birtek, "Kasten Öldürmeye Teşebbüs ve Kasten Yaralama Suçlarının Manevi Unsur Bakımından Ayırt Edilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 2 (Nisan), Ankara 2009, s. 249-350.

⁹⁶ Kısas, gerek öldürme ve yaralama gerek herhangi bir uzvun yok edilmesi veya işe yaramaz duruma getirilmesi şeklinde işlenen suçların, faillerinden işledikleri suçun aynı ile cezalandırılmasıdır.

⁹⁷ Hakkında ayet ve hadis gereği herhangi bir hükmün bulunmadığı, verilecek cezanın takdirinin hakime bırakıldığı suçlardır.

⁹⁸ Ölüm ya da yaralama ile sonuçlanan bir suç işlendiğinde kısas istenmediği veya mümkün olmadığı durumlarda mal olarak verilmesi gereken bedele "diyet" denilmektedir.

⁹⁹ M. Akif Aydın, "Ceza", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 479.

¹⁰⁰ MŞS. 33. 26/3.

¹⁰¹ MŞS. 33. 26/4.

Hırsızlık sözlükte, “başkasının malını gizlice alma, çalma” anlamına gelmektedir. İslam hukukunda hırsızlık yapan kişi had¹⁰², kisas-diyet ve ta’zir gibi üç şekilde cezalandırılmaktaydı. Hanefilere göre hırsızlık ikiye ayrılıp eşkıyalık, silahlı gasp ve soygun suçuna “büyük hırsızlık (es-serikâtü’l-kübrâ)”, basit hırsızlığa da “küçük hırsızlık (es-serikâtü’s-suğrâ)” denilmektedir. Söz konusu suçun teşekkülü için çalınan malın eylem esnasında başkasına ait olması, bu malda hırsızın mülkiyet hakkının veya hak şüphesinin bulunmaması temel şarttır.¹⁰³ İncelenilen belgelerde varlığına tesadüf ettiğimiz hırsızlık olayları şunlardır. 22 Haziran 1708 tarihinde Kirko veled-i Nikola, dört ay önce boyacı taifesinden Dimo’dan satın aldığı katırın, İbrahim bin Mustafa’da olduğunu söyleyerek İbrahim’i hırsızlık yaptığı gerekçesiyle dava etmiştir. Kirko açtığı davayı mahkemeye götürdüğü iki şahidin şahitliği sayesinde kazanmış ve katırını geri almıştır.¹⁰⁴ Benzer şekilde Sarı Hızırlı karyesinden Nedo binti Peyo evini basarak otuz kuruşunu çalan kişiler hakkında açtığı davayı kazanmış ve hırsızlık yapan kişilerden parasını geri almıştır.¹⁰⁵ Her iki davada da mağdur tarafların haklarının teslim edilmesi Manastır mahkemesinin işleyişine dair ipuçları vermektedir.

2.2.3.4. Alacak-Verecek Meselesi

Manastır’da yaşayan Müslümanlarla gayrimüslimler en fazla alacak-verecek konularında ilişki geliştirmişler, ancak asıl sorun bu borçların geri alınamamasında yaşanmıştır. 6 Ocak 1709 tarihinde el-Hac Ahmed Efendi, Rumeli Divanı’na arzuhal sunup bazı zimmilerin zimmetlerinde olan alacağını talep etmiştir.¹⁰⁶ Manastır’da yaşayan İbrahim, haksız yere Mako adındaki bir zimminin beygirini alıp firar etmiş, bunun üzerine Mako mahkeme yoluyla beygirinin değerini alabilmişti.¹⁰⁷

Sonuç

33 Numaralı Manastır Şer’iyye Sicilindeki kayıtlardan dönemin idari, ekonomik ve sosyal yapısına dair bilgiler edinilmektedir. Bu kayıtlarda

¹⁰² Kur’an’da belirtilmiş değişmez cezalara “had” denir. Başlıca Allah’a karşı işlenen suçlara verilen addır.

¹⁰³ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 385-386.

¹⁰⁴ MŞS. 33. 2/2.

¹⁰⁵ MŞS. 33. 5/4.

¹⁰⁶ MŞS. 33. 16/5.

¹⁰⁷ MŞS. 33. 49/5.

yer alan evlenme, boşanma, tereke kayıtları, öldürme davaları, yaralama, satış, karşılıklı alacak verecek meseleleri sosyal hayata dikkat çekerken; vergiler, esnaf ve narhlar ise ekonomik yapı hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda merkezden yapılan atamalar, timar tevcihleri gibi hususlar da idari yapılanmanın işleyişi hususunda ipuçları vermektedir.

Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Manastır'da halk, tüm reaya gibi devlet tarafından belli vergilere tabi tutulmuştur. Cizye, celebkeşan ağnam bedeli, avarız ve nüzül söz konusu vergiler arasında yer almaktadır. Burada önemli olan bir başka konu da timar tevcihidir. Manastır'da, savaşlarda yararlılık gösteren ya da bazı hizmetleri yerine getiren şahıslara genel kanuna uygun şekilde timar tevcihleri yapılmıştır. Manastır'da timar tasarruf eden kişiler, buldukları yerlerin güvenliğini sağlamada önemli rol üstlenmişlerdir.

Manastır'da halkın en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. Verimli topraklara sahip olan şehirde ihtiyaçtan fazlası üretilmiş ve ihraç edilmiştir. Osmanlı Devleti, ihtiyaç halinde Manastır'dan zahire ve mühimmat nakli gerçekleştirmiştir. Bu nakiller daha çok beygirler aracılığıyla yapılmıştır. Bunun yanında Manastır, İstanbul'un et ihtiyacının temininde önemli bir rol üstlenmişti. İncelenen dönemde Manastır'ın, yeraltı ve yerüstü kaynakları açısından da oldukça zengin olduğu kayıtlara yansımıştı. Zira Selanik Baruthanesi için gerekli olan kükürt madeninin bir kısmı Manastır'dan temin edilmişti.

Manastır'da çekirdek aile tipinin yaygın ve ailenin yaşadığı mekanda kullanılan eşyaların da gayet mütevazı olduğu görülmektedir. Manastır halkının giyim-kuşamlarında bir abartı söz konusu değildir. Halk temel ihtiyaçlarını baz alarak hayatlarını idame ettirmiştir. Manastır toplum yapısında ciddi oranda İslami tesirler görülmektedir. Bu bağlamda şehrin fiziki yapısına da İslami unsurlar sirayet etmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

33 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili

Araştırma ve İnceleme Eserleri

akgündüz, Ahmet, "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14 (Ekim), Konya 2009, s. 13-48.

Akyılmaz, Bahtiyar, "Osmanlı Devleti'nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4 (Aralık), Konya 1999, s. 127-156.

Aydın, M. Akif, "Ceza", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 478-482.

Bardakoğlu, Ali, "Hırsızlık", *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 384-396.

Bardakoğlu, Ali, "Katil", *DİA*, C. 25, İstanbul 2002, s. 45-48.

Birtek, Fatih, "Kasten Öldürmeye Teşebbüs ve Kasten Yaralama Suçlarının Manevi Unsur Bakımından Ayırt Edilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 2 (Nisan), Ankara 2009, s. 231-279.

Bülbül, Sevil, "Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Cami", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 38 (Yaz), Ankara 2013, s. 15-28.

Civelek, Gökhan, "XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadın Terekesi: Manastırlı Aişe Hatun", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54 (Yaz), Erzurum 2015, s. 241-260.

Çayırılı, Necati, "Osmanlı Devleti İdaresinde Manastır", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 458 (Haziran), Ankara 2001, s. 371-376.

Çelik, Kürşat, "565 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'îyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi 1839-1840 (H. 1255-1256)", *Turkish Studies International Academic Journals*, C. IV, S. 3 (Nisan), Ankara 2009, s. 550-582.

Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Fırincılık (XVII. Yüzyıl) İstanbul Örneği*, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

Dulum, Sibel, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006.

Duran, Alev ve ÇAKMAKKAYA, Beste, "Manastır'ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 96 (Eylül), İstanbul 2019, s. 417-427.

Erkal, Mehmet, "Cizye", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 42-45.

Evliya, ÇELEBİ, *Seyahatname*, C. 5.

Genç, Mehmet, "Mukataa", *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 129-132.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

Günay, Mehmet ve AKBEL, Mustafa, "40 Numaralı Şer'îyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Manastır Şehri Sakinleri", *Balkan Tarihi* C. 1, edt. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Osmanlı Devleti Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Burdur 2016.

Hinz, Walter, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2018.

İnalçık, Halil, "Cizye", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 45-48.

İşbilir, Ömer, "Nüzül", *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 311-312.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar*, (C. 1), Küre Yayınları, İstanbul 2009.

Kallek, Cengiz, "Kile", *DİA*, C. 25, İstanbul 2002, s. 568-571.

Kallek, Cengiz, "Narh", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 387-388.

Karta, Nurullah, "Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1482-1615)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, S. 41 (Aralık), Samsun 2015, s. 458-470.

Koçak, Zülfiye, "1017 (M. 1608-1609) Tarihli Ayntab Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 3 (Yaz), İstanbul 2012, s. 172-199.

Koçak, Zülfiye, "14 Numaralı Şer'iyye Sicil Defterine Göre Vidin'de İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 4 (Aralık), Ankara 2018, s. 1566-1591.

Koçak, Zülfiye, *Manastır'da Hukuk ve Adalet Uygulamaları (1700-1730)*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2019.

Kütükoğlu, Mübahat S., "Narh", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 190-191.

Muratdağı, Muhammed, *168 Nolu Vidin Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2015.

Öz, Mehmet, "Osmanlı Toplumunu", *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 532-538.

Özcan, Abdulkadir, "Martolos", *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 65.

Pamuk, Bilgehan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı'nda Martoloslar", *Osmanlı Devleti Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. XIV, S. 14 (Haziran), Ankara 2003, s. 185-216.

Sahillioğlu, Halil, "Avarız", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.

Sakin, Orhan ve DEMİRBAŞ, Uğurhan, *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Osmanlı Devleti Evrakı*, Osmanlı Devleti Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Sertoğlu, Mithat, *Osmanlı Devleti Tarihi Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2013.

Türkhan, M. Sait, "Celep", *DİA*, C. 1, İstanbul 2006, s. 255-257.

Uğur, Yunus, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 8-11.

Uslu, Rifat, "İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XVIII, S. 37 (Nisan), Samsun 2015, s. 1049-1063.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi (Cilt 5)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Devleti Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2014

Ünlü (SARI), Mucize, *Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 479-486.

Yıldırım, Fatma, *S 12 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2017.